

**PROFESSIONAL TA'LIMDA O'QUVCHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI
TAKOMILLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI***Xolmurzayev Ubaydulla Mamarasul o'g'li**Professional ta'lim: iqtisodiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi**xolmurzayevubaydulla@gmail.com**+998934830215*

Annotatsiya: Mazkur maqolada professional ta'lim tizimida o'quvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirishga doir zamonaviy yondashuvlar va metodlar tahlil qilinadi. Xususan, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, amaliy mashg'ulotlar sifatini oshirish, malakali ustozlar ishtirokini ta'minlash va ish beruvchilar bilan hamkorlikda o'quv dasturlarini takomillashtirish kabi yo'nalishlar yoritiladi. Shuningdek, kompetent yondashuv asosida o'quvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishning samarali usullari ko'rib chiqiladi. Maqolada ilg'or xorijiy tajribalar tahlili asosida mahalliy professional ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, kasbiy kompetentlik, innovatsion yondashuv, amaliy ko'nikma, o'quv dasturi, ish beruvchilar bilan hamkorlik, kompetent yondashuv.

Annotation: This article analyzes modern approaches and methods aimed at improving students' professional competence in vocational education. In particular, it discusses the implementation of innovative technologies in the learning process, enhancing the quality of practical training, ensuring the involvement of qualified instructors, and improving curricula in cooperation with employers. The article also examines effective strategies for developing practical skills based on the competency-based approach. Furthermore, recommendations are provided for modernizing the national vocational education system through the analysis of advanced international practices.

Key words: vocational education, professional competence, innovative approach, practical skills, curriculum, cooperation with employers, competency-based approach.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va texnologik taraqqiyot davrida jamiyatning barcha sohalarida kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash zaruriyati ortib bormoqda. Ayniqsa, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va zamonaviy iqtisodiyotning boshqa real sektorlarida yuqori malakali kadrlar bozor talablariga mos ravishda yetishtirilishi dolzarb masalaga aylangan. Bu esa professional ta'lim muassasalariga katta mas'uliyat yuklaydi.

Professional ta'lim tizimi bugungi kunda nafaqat nazariy bilim berishga, balki o'quvchilarning kasbiy kompetentligini – ya'ni mustaqil ishlash, muammoni hal qilish, amaliy ko'nikmalarni egallash va innovatsion fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga ham qaratilgan bo'lishi kerak. Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda zamonaviy yondashuvlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar, dual ta'lim tizimi va ilg'or xorijiy tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish kabi omillar muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqolada aynan professional ta'limda o'quvchilarning kasbiy kompetentligini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari o'rganiladi. Shu jumladan, ta'lim sifatini oshirish, amaliyotga yo'naltirilgan darslar, malaka oshirish tizimini rivojlantirish va ish beruvchilar bilan samarali hamkorlik masalalari yoritiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Kasbiy kompetentligini shakllantirish va takomillashtirish masalasi so'nggi yillarda ko'plab mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan atroflicha o'rganilgan.

Mamlakatimizda professional ta'limi tizimini rivojlantirishga N.A.Muslimov, A.R.Xodjabaev, M.M.Xolmuhammedov, Sh.S.Sharipov, S.Yu.Ashurova, N.F.Abdunazarova, O.A.Abdugudusov, N.Alimov, G.M.Anorqulova, L.V.Golish, U.I.Inoyatov, Z.K.Ismailova, P.Z.Ishanov, K.J.Mirsaidov, N.N.Musaeva, B.Nuridinov, X.F.Rashidov, D.Razzoqov, N.I.Taylakov, O'Q.Tolipov, O.To'raqulov, D.M.Fayzullaeva, R.Q.Choriyev, J.A.Hamidov va boshqalar o'z hissalarini qo'shib kelmoqdalar.

Mahalliy mualliflardan A.Xamidov (2020) o'z tadqiqotida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kasbiy muammolarni hal qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Shuningdek, Z.Salimova (2021) tomonidan professional ta'limda integratsiyalashgan yondashuv asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-oktabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5268-son qarorida ham malakali kadrlar tayyorlashda zamonaviy kasb-hunar kollejlari va texnikumlar oldiga yangi vazifalar qo'yilgan. Ushbu hujjatlar, shuningdek, raqamli texnologiyalar, modulli o'quv dasturlar va mehnat bozori talablariga mos keladigan kompetensiyalarni rivojlantirishni ta'lim strategiyasining muhim yo'nalishlari sifatida belgilangan.

MDH davlatlarida E.F.Zeer, V.V.Serikov, I.S.Yakimanskaya, F.T.Fomenko, V.A.Skakun, S.Ya.Batishev, V.A.Slastyonin, K.Angelovskiy, G.K.Selevko, M.V.Klarin, M.S.Burgin, L.S.Podimova kabi olimlar tomonidan professional ta'limda pedagogik innovatsiyalarni joriy etish muammolari bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar.

Xorijiy mamlakatlar olimlari Lixiang Yan, Roberto Martinez, C.Paulus, Aroma Dabas, Annalena Felber Allais, G.Bereiter, C.Scardamalia, M.Fullan va boshqalarning ishlarida ta'lim natijalariga doir nazariy va amaliy tahlillar o'z ifodasini topgan.

Mazkur mavzu bo'yicha izlanishlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, professional ta'limga kompetentsiyaviy yondashuvni joriy qilish bo'yicha ko'plab ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilgan bo'lsada, kompetentsiyaviy yondashuv asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodik tizimini takomillashtirish masalasi dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Professional ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlarni qo'llab-quvvatlash, turli yoshdagi ta'lim oluvchilarda mehnat bozoriga yo'naltirilgan bilim ko'nikma va kompetensiyalarini shakllantirish orqali ularni iqtisodiyot tarmoqlarida munosib ish o'rinlarini topish imkoniyatlarini kengaytirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Bugungi kunda professional ta'limning yangi ko'rinishini kompetentsiyalar atamalarida ifodalangan o'quv natijalari tashkil etadi. Asosiy e'tibor o'quv jarayonining o'ziga emas, balki ta'lim oluvchilar tomonidan ko'rsatiladigan kompetentsiyalarda ifodalangan natijalarni baholashga qaratiladi.

Ta'lim natijalarini aniqlash ta'lim dasturini ishlab chiqishdagi birinchi qadamdir. Shu bilan birga, ta'lim natijalarini aniqlash barcha keyingi bosqichlar uchun asosiy jarayon bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim natijalarining aniq ta'rifisiz ta'lim mazmunini aniqlash imkonsizdir.

Shundan kelib chiqib tadqiqotimizda natijaga yo'naltirilgan ta'lim tushunchasiga ishchi ta'rif berdik va tadqiqotlarimizda ushbu ta'rifga tayandik. Natijaga yo'naltirilgan ta'lim – bu o'quv jarayonini aniq, oldindan belgilangan maqsad va natijalarga erishishga qaratilgan pedagogik yondashuv bo'lib, uning asosiy maqsadi o'quvchilarda zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va kompetentsiyalarni shakllantirishdir. Bu ta'lim turida o'quv jarayoni va metodlari shu tarzda tashkil etiladiki, o'quvchilar olgan bilimlarini hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali qo'llay olish imkoniga ega bo'ladilar. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokiga, mustaqil fikrlashga va mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga undaydi, shuningdek, ularda mustaqillik va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Mutaxassisning mehnat vazifalaridan kelib chiqib, ta'lim natijalarini aniqlash zarur bo'ladi. Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim dasturlarida o'quv natijalari kompetentsiya (malaka) sifatida ta'riflangan.

Shuni ta'kidlash kerakki, “kompetentlik” atamasining bir nechta ta'riflari mavjud bo'lib, masalan, Xalqaro Mehnat Tashkiloti “kompetentlik” deganda, mutaxassisning biror vazifani sifatli bajarishi uchun zarur bo'lgan mahorat, bilim, ko'nikma hamda mutaxassisning munosabati tushuniladi. Ta'lim dasturini ishlab chiqishda “kompetentlik” atamasini qo'llashning kamida ikkita afzalligi mavjud. Birinchidan, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni farqlashning hojati yo'q. Ikkinchidan, har qanday hayotiy vaziyatni, shu jumladan, kasbiy vazifalarni sifatli bajarishni hal qilish uchun ko'nikma, bilim, qobiliyat va munosabatlarning butun majmuasi zarurdir. Aynan mana shu kompleks “kompetentlik” atamasini ifodalaydi.

Kasbiy kompetentsiyalar professional ta'limning tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklar klassifikatoridagi kasb va u bo'yicha beriladigan kvalifikatsiyalar malaka darajasi ushbu kasb bo'yicha ishlab chiqilgan kasbiy standartdagi belgilangan malaka darajasi o'zaro mos bo'lishi kerak.

Kasbiy standartdagi mehnat funksiyalari va ushbu mehnat fuksiyalarini bajarish uchun zarur mehnat harakatlari kasbiy kompetentsiyalar sifatida aks etadi.

Ta'lim dasturlarida kasbiy kompetentsiyani shakllantirish uchun o'qitish natijalari va baholash mezonlarini o'z ichiga olgan professional modul aniqlanadi. Kasbiy standartlarda mehnat funksiyasi mehnat natijasiga erishishga qaratilgan o'zaro bog'liq mehnat harakatlari majmuasi sifatidir.

Kasbiy kompetentsiya – bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy fazilatlariga asoslangan holda mutaxassisga kasbiy faoliyatini samarali amalga oshirishimkoniyatini beradigan mehnat vazifalari majmuasini hal qilish qobiliyatidir.

METODOLOGIYA

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi qo'llanilgan yondashuv, usullar va nazariy ma'lumotlarning rasmiy manbalardan olinganligi, keltirilgan tahlillar va tajriba-sinov ishlari samaradorligining matematik-statistika metodlari vositasida asoslanganligi, xulosa, taklif va tavsiyalarining amaliyotga joriy etilganligi, olingan natijalarning vakolatli tashkilotlar tomonidan tasdiqlangani bilan izohlanadi.

Ta'lim natijalariga o'tish dunyodagi deyarli barcha rivojlanishga yo'naltirilgan kasbiy ta'lim va o'qitish tizimlarini tavsiflovchi asosiy printsiplial o'zgarishdir. Pedagogika fani rivojining borishi shuni ko'rsatadiki, agar o'quv-tarbiyaviy jarayonni ta'minlash tizimli bo'lsa va bu tizim o'qitish hamda tarbiyalash jarayonlarining barcha jihatlarini va bevosita ifodalanishini qamrab olgan bo'lsa, kadrlar tayyorlash va uni og'ishmay takomillashtirishni boshqarishning samarali quroli bo'ladi. U shunday bo'lishi uchun uning tavsifida loyihalananayotgan metodik tizimning barcha elementlarini aks ettirish zarur. Bo'lg'usi metodik tizimning tavsifi turli xil pedagogik hujjatlar: rejalar, dasturlar, o'quv qo'llanmalar va h.k.lar shaklida amalga oshiriladi.

MUHOKAMALAR VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari aniqlanganligi, kompetentsiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqishning tashkiliy didaktik modelini takomillashtirilganligi hamda kompetentsiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlarini ishlab chiqish metodikasi ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati tadqiqot natijalari asosida kompetentsiyaga asoslangan professional ta'lim dasturlari yaratilganligi, professional ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha huquqiy-me'yoriy hujjatlar va chora-tadbirlar ishlab chiqilganligi, professional ta'limning kompetentsiyaga asoslangan metodik ta'minotini yaratish texnologiyasi ishlab chiqilganligi va amaliyotga tatbiq etilganligi bilan izohlanadi.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishda quyidagi vazifalar bajarilsa, amaliy natijalarga erishish mumkin:

natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodik tizimini takomillashtirishning zamonaviy pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish;

natijaga yo'naltirilgan ta'lim asosida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash modelini takomillashtirish;

professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini natijaga yo'naltirilgan ta'lim samaradorligini ta'minlovchi simulyatsion ta'lim texnologiyasi asosida takomillashtirish;

natijaga yo'naltirilgan ta'lim muhitida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholash metodikasini takomillashtirish. 348

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik shart-sharoitlari kasbga o'qitish natijalari va o'qitish natijasida shakllanadigan

kompetentsiyalarni uyg'unlashtirish, kasbga o'qitish va mehnat bozorining malakalarga ehtiyojlari orasida o'zaro aloqadorlikning mustahkam tizimini shakllantirish hamda kasbga o'qitish va mehnat tajribasi natijalarining malaka talablariga va kasb standartlariga mosligini ta'minlash asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash modeli o'quv maqsadlarini aniq belgilab olish va natijaga erishishni ta'minlashning metodik tizimi elementlari o'rtasidagi aloqalarni va funktsional yuklanishni ta'lim natijasiga yo'naltirish asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasi maqsadga yo'naltirilganlikni ta'minlash va ta'lim natijalari (Learning Outcomes)ni aniq belgilash hamda debriefing orqali o'quvchilarning refleksiv fikrlashini faollashtirish asosida takomillashtirilgan; professional ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini baholash metodikasi o'quvchilarning kasbiy kompetentligini xolis va haqqoniy baholash

(objective assessment)ni kasbiy standartlarda talab etilgan kasbiy tayyorgarlik darajasiga muvofiqligini ta'minlovchi demo-imtihonlar asosida takomillashtirilgan.

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirish maqsadida quyidagi amaliy ishlar bajarilgan:

“Kompetentsiyaga asoslangan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish” deb nomlangan metodik qo'llanma yaratilgan;

“Kasb standartlari asosida ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha metodik tavsiyanoma” yaratilgan;

“Kompetentsiyaga asoslangan dual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha uslubiy tavsiyanoma” yaratilgan;

“O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida kasb standartlarini ishlab chiqish bo'yicha metodik yo'riqnoma” yaratilgan.

XULOSA

Shunday qilib, mutaxassisning mehnat vazifalari majmuasini hal qilish qobiliyati kasbiy kompetentsiyadir, ya'ni kasbiy kompetentsiya mehnat funktsiyasini bajarish sifatida belgilanadi.

Kasbiy modul – bu o'quv dasturining mustaqil va to'liq bo'limi bo'lib, talabalarning kompetentsiyalar asosida kasbiy vazifalar to'plamini hal qilish qobiliyatini egallashiga qaratilgan.

Odatda kasbiy standartning mehnat funktsiyalariga keltirilgan ma'lumotlar asosida o'quvchilarning ta'lim jarayonida egallashi kerak bo'lgan kasbiy kompetentsiyalari shakllantiriladi. Lekin ko'p hollarda mehnat funktsiyalarini kasbiy kompetentsiyalar sifatida to'g'ridan-to'g'ri ko'chirib qo'yib bo'lmaydi. Kasbiy kompetentsiyalarni shakllantirish uchun har bir umumlashtirilgan mehnat funktsiyasi doirasidagi mehnat funktsiyalari va mehnat harakati mantiqiy tahlil qilinib, ma'lumotlarni umumlashtirish orqali amalga oshiriladi. Tahlil qilish

jarayonida shunga ahamiyat berish kerakki, ta'lim dasturi qaysi ta'lim darajasiga ishlab chiqilayotgan bo'lsa, kasbiy standartning o'sha malaka darajalariga tegishli toifalarni talablaridan foydalanish lozim.

Mehnat harakatlari asosida kasbiy kompetentsiyani aniqlab olgandan keyin kasbiy standartdan mehnat harakati, ya'ni kompetentsiyani bajarish uchun talab etiladigan bilim va ko'nikmalar ajratib olinadi. Mazkur bilim va ko'nikmalar o'qitish natijasida sifatida aks etadi. Demak, kasbiy kompetentsiyani bajara olish uchun talab etiladigan bilim va ko'nikmalar o'qitishning natijasi hisoblanadi. Bitta kasbiy kompetentsiyada bir yoki bir nechta o'qitish natijasi bo'lishi mumkin. Bitta kompetentsiya doirasida shakllanadigan o'qitish natijalarining miqdori ko'p bo'lmasligi tavsifi etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Mo'mindjanova N.A. Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlari. Экономика и социум №12(127)-2 2024. 577-583 b.

Muslimov N.A. Kasb-hunar ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. -T.: Fan va texnologiyalar, 2013.3.

Mo'mindjanova N.A. "Mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasini o'qitish va raqamlashtirish scientific aspects and trends in the field of scientific research

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

Tadjibayeva U.T. Kasbiy ta'lim psixologiyasi. – T.: O'qituvchi, 2021.

Qodirova N.A. Kasbiy kompetentlik va uni shakllantirishning metodologik asoslari. – T.: Innovatsiya, 2020.

UNESCO. Technical and Vocational Education and Training (TVET) strategy2022–2029.

